УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Датум 16. 11. 2012.

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
1. Датум и орган који је именовао комисију 31. 10. 2012. Научно-наставно веће Филолошког факултета у Београду Одлуком број 2461/1. Научно-наставно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду образовало је комисију за преглед и оцену докторске дисертације коју је мр Снежана Јелесијевић предала под насловом *Изворна књижевна дела Кијевске Русије у српскословенској рукописној традицији*. 2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назив уже научне области за коју је изабран у звање, датум избора у звање и назива факултета, установе у којој је члан комисије запослен: 1. др Томислав Јовановић, редовни професор, српска средњовековна књижевност, 06. 04. 2005, на Филолошком факултету у Београду. 2. др Ирина Антанасијевић, ванредни професор, руска књижевност, 03, 11. 2009, на Филолошком факултету у Београду. 3. др Зоран Ранковић, ванредни професор, црквенословенски језик, 2012, на Богословском факултету у Београду.
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
Име, име једног родитеља, презиме: Снежана, Видомир, Јелесијевић. Датум рођења, општина, република:

6. фебруара 1973. године, Банатски Брестовац, Србија

Датум одбране, место и назив магистарске тезе:

25. маја 2005. године, Београд, Филолошки факултет, *Служба успењу преподобног Сергија Радоњешког. Историја настанка, књижевноуметничке вредности и трајање дела*.

Научна област из које је стечено академско звање магистра наука:

Филолошке науке

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Изворна књижевна дела Кијевске Русије у српскословенској рукописној традицији

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мр Снежане Јелесијевић под насловом *Изворна књижевна дела Кијевске Русије у српскословенској рукописној традицији* садржи два тома. Први том исписан је на 398 страна, а други на 315. Ова подела учињена је из практичних разлога, јер је у првом тому обрада теме, а у другом приређено издање свих дела која су узета у обзир приликом проучавања. Први том подељен је на девет засебих поглавља: Предговор (1-5), Митрополит Кијевски Јован I, (6-16), Митрополит Кијевски Иларион (17-297), Преподобни Теодосије Печерски (298-303), Григорије Философ (304-310), Слово Илије трудољубивог на сабор архангела Михаила (311-313), Свети Кирил Туровски (314-327), Закључак (328-340), Скраћенице (341-344), Извори и литература (345-398). Други том има следеће целине: Митрополит Кијевски Јован I, (1-21), Митрополит Кијевски Иларион (22-169), Преподобни Теодосије Печерски (170-180), Григорије Философ (181-183), Слово Илије трудољубивог на сабор архангела Михаила (184-188), Свети Кирил Туровски (189-201), Слике (202-313), Скраћенице (314), Литература (315)

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

У Предговору је указано на сву ширину теме која се бави златним периодом руске историје и најстаријих књижевних остварења, што би заслуживало научну обраду најмање у још једном сличном наврату. Стога су истраживања ограничена на руска дела чији су аутори познати. На основу постојеће литературе и личног увида у више рукописних збирки кандидат је сазнавао о преписима руских писаца у српским рукописима. Полазећи од непосредне грађе коју су нудили српски преписи релевантних дела, даљи кораци водили су ка одговарајућим руским изворницима. У међусобном текстолошком праћењу подударности и варијантности откривало се стање српске традиције ових дела и пређени пут који су она имала у поступку превођења са руског језика. Свако од дела узетих у обзир пропраћено је кроз досадашња проучавања, која су много више одмакла у руској него у српској науци. Ипак, неуједначен је био приступ код досадашњих проучавалаца, јер на једној страни поједина дела су

привлачила већу истраживачку пажњу, док су друга остала ван њиховог научног домашаја и интересовања. Треба нагласити да је кандидат био изложен не малом напору приком захватања обимне рукописне грађе која се налази у више библиотека. Пут до неопходних рукописа водио ју је најпре до домаћих библиотека као што су Народна библиотека Србије, Архив Српске академије наука и уметности, Музеј Српске Православне Цркве и Библиотека Матице српске. Руски преписи и део српских налази се у Русији, и то у Руској државној библиотеци и Државном историјском музеју у Москви, Руској националној библиотеци и Библиотеци Академије наука у Санкт-Петербургу. Овако разграната мрежа рукописних збирки сама по себи упућује на бројност преписа дела за којима се трагало. Методолошки изазови савладавања овако обимних извора уродили су достојним плодом у сложеном поступку даљих проучавања, која су се остварила у оба тома испуњена зрелошћу резултата.

Поглавље посвећено кијевском митрополиту Јовану I отвара простор проучавања најстаријег слоја дела обухваћених овом дисертацијом. Његова *Служба светим Борису и Глебу* разматрана је у светлу композиционих разлика између бројних руских и три српска преписа. Појава ове службе у српским преписима XIV века указује на неке варијантности које су настале као израз донекле различитих предложака доспелих до српских преводилаца. Мишљење је кандидата да су разлике у српским преписима дошле са данас непознатим руским предлошком у периоду првог источнословенског утицаја.

Ударни део дисертације заснива се на проучавању књижевних дела кијевског митрополита Илариона. Како је у науци дуго остао као недовољно разјашњена личност, мр Снежана Јелесијевић је помно пропратила обимну литературу о митрополиту Илариону. Овај изузетни монах, који је једно време провео на Светој Гори, а онда се вратио тридесетих година XI века и проводио живот у Варјашкој пећини на обали Дњепра. Као кијевски митрополит остао је кратко у бурним временима не увек усклађених односа између Русије и Византије. Од пет дела за која се сматра да их је написао митрополит Илларион (*Слово о закону и благодати*, *Молитва*, *Исповедање вере*, *Слово брату столпнику* и *Поука о душевној користи*) три су позната Србима у средњем веку. У дисертацији се најпре посвећује пажња *Слову о закону и благодати*.

Исцрпним изношењем богате историје проучавања овог дела кандидат је дочарао непрекидну заинтересованост пре свега руских слависта XIX века. Како су текла сазнања о руској рукописној традицији овог *Слова*, тако се до почетака XX века дошло до импозантне бројке од тридесет преписа. Овако бројни преписи *Слова* показују како су се временом створиле три његове редакције са једном која представља тумачење једне од постојећих. Уверење о таквој варијантности трајања *Слова* остало је и до новијих времена иако су се појавила новија сазнања увећана за још двадесетак преписа. Свака од постојећих редакција настајала је у одређеном времену и области простране Русије средњег века. Тако се зна да је прва редакција настала у Кијеву, друга у Владимиро-Суздаљској Русији, а трећа у Новгороду. Сматра се да је Илларион своје *Слово* изговорио у непосредном обраћању верницима. У састављању ове беседе Илларион се ослањао на више извора као што су између осталих *Слово на Преображење* Јефрема Сирина, беседе Кирила Александријског, поуке Кирила Јерусалимског, Палеја са тумачењем, апокрифи и нека житија. Утицај *Слова о закону и благодати* протезао се на руску књижевност кроз цео средњи век. Оно је оставило знатног трага и на стваралаштво српског светогорског писца Доментијана и његово *Житије светог Симеона*, чему се посвећује нарочита пажња у поглављу дисертације

под називом *„Слово о закону и благодати“ и Доментијан*.

Детаљним текстолошким увидом у Доментијанов однос према Иларионовом *Слову* дошло се до очигледних подударности, али и посебних видова прилагођавања. Кандидат закључује на основу свих показатеља да је „тема односа закона и благодати из Иларионове беседе за Доментијана била више подстицај, један од подстицаја, ... јер он ту тему даље самостално развија.“ Установљено је да се Доментијан послужио и *Шестодневом* Јована Егзарха Бугарског, који је по његовој наруџбини преписао Теодор спан. Такође је размотрена тема утицаја Иларионове похвале кнезу Владимиру на Доментијанову похвалу светом Симеону у свом *Житију*. Неизоставно је притом узето мишљење Драгутина Костића да је ову похвалу саставио најпре свети Сава, а онда је Доментијан преузео и на свој начин уградио у своје *Житије*. У раду је недвосмислено показано да делови Доментијанове похвале светом Симеону припадају угледању на Иларионову беседу, а не да ју је Сава својевремено написао.

Како се Иларионов утицај налази и у другим деловима Доментијановог *Житија светог Симеона*, мр Јелесијевић је трагала за сваком од могућих подударности и текстолошки уверљиво показала границе угледања једног писца на другог, пре свега у подстицајима, а не у буквалном преузимању постојећих делова. Оно што даје нову светлост на читаву традицију Иларионовог *Слова*, на основу кандидатове анализе очигледно је да се у Доментијановом *Житију светог Симеона* чувају неки поузданији трагови аутентичности дела него што то показују сачувани преписи, што говори о изгубљеном препису до кога је српски писац могао да дође на Светој Гори. У овом делу дисертације непрестано се употпуњава шаролики мозаик васпостављања Иларионовог *Слова*. Кандидат ширином увида у постојеће преписе и досадашњу литературу успева да пронађе свој истраживачки пут и да сагледа сложену проблематику новим промишљањем. На тренутке излагање добија полемичке тонове са јасним изношењем очигледне аргументације показујући сву даровитост која почива на логичком коришћењу премиса. Драгоцена су само наизглед успутна бављења односом постојећих преписа Доментијановог *Житија светог Симеона*, у којима се дошло до нових виђења њиховог редакцијског раслојавања.

Слово брату столпнику је друго дело митрополита Илариона коме је посвећена пажња у овој дисертацији. Зна се за три потпуна српска преписа овог дела наспрам више од стотинак руских. Необичност једних према другим преписима лежи у томе што се нити у једном руском препису не спомиње уз Иларионово име да је он митрополит кијевски, док се у српским преписима то одређење сачувало. Ово *Слово* жанровски припада посланици коју је митрополит Иларион упутио монаху столпнику кога демони тајно муче мислима на јави наређујући му да напусти своје место. На његову молбу да му Иларион као млађи монах напише утешно слово, настаје ова посланица у којој писац настоји да једноставним речима упути основне поуке. Кандидат разматра руске преписе са свим њиховим редакцијским варијантама. Притом се разлике доносе у напоредним ступцима у којима се графички означавају међусобна одступања. Поред целовитих типова овог списа руска и српска традиција познају и њихове различите изводе. Сву сложеност и замршеност извода из појединих редакција кандидат анализира до танчина пратећи их како кроз руске тако и кроз српске преписе. За неке од српских преписа овог Иларионовог *Слова* сазнаје се први пут у овој дисертацији, што указује на темељност кандидатовог поступка у трагању за грађом кроз рукописне збирке, у чијим описима се понекад деси превид појединих дела. Срећна околност указала се кандидату приликом истраживања српског рукописног

наслеђа да дође до сазнања о постојању подударности између *Слова брату столпнику* и *Слова Јована Синајског*. После обимних сагледавања ова два дела мр Јелесијевић је дошла до претпоставке да би аутор оба дела могао бити Иларион. У предоченим табелама показана је сва подударност ова два списа. У издвојеном поглављу под називом *О језику српских и једног руског преписа Слова брату столпнику и зборника који их садрже* врло детаљно се анализирају језичке црте појединих варијанти овог списа.

Трећи Иларионов спис, *Слово о душевној користи*, познат је и у два српска преписа, на основу којих је кандидат спровео текстолошка поређења са руским рукописима. Упркос чињеници да не постоји критичко издање руских преписа, анализа је изведена уз коришћење појединачних преписа. Необично је што се ово *Слово* налази на српском народном језику у преводу и обради Гаврила Стефановића Венцловића. Нарочита вредност ове дисертације огледа се у приложеним табелама, у којима су системом обележавања боја означене текстолошке подударности и разлике између Иларионових дела и низа других која су могла бити коришћена приликом састављања његових списа.

Српско рукописно наслеђе познаје до данас два сачувана преписа *Слова о хођењу у цркву* Теодосија Печерског. Такође су познате и његове две поуке, једна у уторак треће недеље поста и у четвртак треће недеље поста о користи душе. Сва три дела упоређена су са руским преписима који су кандидату били доступни, о чему су изложена текстолошка запажања.

Од списа Григорија Философа у српској рукописној традицији познати су кратко *Слово у Светлу суботу* и *Слово у недељу*, који су сагледани у текстолошком поређењу са постојећим руским преписима, а у њиховом издању приказана су сва разночтенија. Истим методолошким поступком размотрено је *Слово Илије Трудољубивог на сабор арханђела Михаила*, као три дела Кирила Туровског *Повест о белорисцу човеку, и о монаштву, и о души, и о покајању*, *Слово на Вазнесење Господње* и молитве. Овако разуђена истраживања каква налазимо у овој дисертацији као да нису могла да поднесу само разматрања показана у једном тому. Стога је други том дошао као неопходна допуна првом. У њему су приређена издања српских преписа дела која су била предмет свих сложених разматрања и анализе у првом тому. Поред текстова донетих дела, уз њих се налазе исцрпни текстолошки резултати поређења са одговарајућим руским преписима и српским где их има више. Типологија варијаната сваког списа тиме је још очигледније сагледива. Дисертација поседује списак коришћење литературе, скраћеница и ударних снимака проучаваних рукописа.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ

1. *Некоторые совпадения, сходства и различия в поэтическом языке былин и сербских юнацких зпических песен*, Актуальные проблемы исследования языка и речи: материалы международной научной конференции молодых ученых 3–5 ноября 1998 г. Ч. 2, Минск 1998, стр. 67–71.

2. *Служба преподобному Сергию" священноинока Пахомия Серба и ей предшествующие гимнографические формы*, Троице-Сергиева Лавра в истории, культуре и духовной жизни России. Материалы III Международной научной

конференции 25-27 сентября 2002 г., Сергиев Посад 2004, стр. 121–132.
3. *Један руски препис Службе светом Арсенију, архиепископу српском*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Књига седамдесета, свеска 1–4, 2004, Београд 2005, стр. 119-138.
4. *Писма А. А. Шахматова Љубомиру Стојановићу*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор књ. LXXI, св. 1-4, 2005, Београд 2006, стр. 117–131.
5. *К исследованию общих служб в славянской кириллической письменности*, Древняя Русь. Вопросы медиевистики. 4 (34), декабрь 2008, стр. 5–17.
6. „*Слово Јована Златоустог о покајању" у рукопису манастира Савине,* Славистика, XIII, Београд 2009, стр. 444–463.
7. *Повеља руског патријарха Никона у Архиву Српске академије наука и уметности*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, LXXVII, Београд 2011, стр. 53-73.
8. *У Народној библиотеци Србије целовит препис састава делимично сачуваног у Изборнику из 1076*, Археографски прилози, 33, Београд 2011, стр. 61–78.
9. *Извод из „Слова брату столпнику" у хиландарском зборнику из XVIII века*, Филолошки преглед, XXXIX, 2012, 1, Београд, стр. 177–187.

VII ЗАКЉУЧЦИ, ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Захватање корпуса дела најстаријег периода руске књижевности у светлу њеног распростирања на српској језичкој грађи показало се у дисертацији мр Снежане Јелесијевић изузетно захтевним задатком. Сва пручавања која су притом спроведена разоткривала су најпре разноврсне методолошке проблеме који су се наметали у руској науци посвећеној овом важном периоду стваралаштва, а тек онда приступило се изналажењу начина како да се премосте споне које би водиле ка усаглашавању са постављеном темом. Неретко, у недостатку целовитих, а у најбољем случају критичких издања руских дела ове епохе, кандидат је морао да заснива своја проучавања на непосредном увиду у рукописе, што је захтевало далеко већи труд и времен како би се допрло до жељених преписа. Упркос свему спутавајућем, у овој дисертацији достигнута је висока научна зрелост којом су најпре исцрпно пропраћени резултати других проучавалаца овако бројних дела са којима се није увек слагало, него се полемички уверљиво супротстављало. Највећи труд и допринос који проистиче из читаве дисертације односи се на систематично научно сагледавање врло сложене тематике и њеног целовитог уобличавања у слојевит резултат исказан у два само наизглед раздвојена тома.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТАЖИВАЊА

Излагање кандидата у овој дисертацији остварено је примереним методолошким поступком који је омогућио вишеструки приступ делима најстаријег слоја старе руске књижевности присутног у српском рукописном наслеђу. Како би се стекао увид у досадашња матична проучавања ове књижевности, сагледани су резултати руских палеослависта како су текла кроз цео XIX и XX век, што је створило неопходне предуслове за оријентисање у теми и сва даља сопствена одређења на предстојећем путу. У главном и најопсежнијем делу изведена је текстолошка и језичка анализа свих дела споменутог периода која су позната у српском рукописном наслеђу. Зрелим и

умешним методолошким поступком указано је на богатство и разуђеност варијаната које су се стварале како у руском тако и у српском језичком окриљу. Посебну врлину овог рада чине исцрпни коментари и запажања смештени у напоменама ван главног тока излагања, чиме је употпуњен свеколики мозаик једне разнолике целовитости. Дисертација представља значајан научни корак у проучавању руске књижевности у одјецима на словенском југу.

IX ПРЕДЛОГ

На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже:

Дисертација мр Снежане Јелесијевић под насловом *Изворна књижевна дела Кијевске Русије у српскословенској рукописној традицији* својим научним резултатима заслужује да се брани на Филолошком факултету у Београду и предлаже да се кандидат позове на одбрану.

Потписи чланова комисије

др Томислав Јовановић, редовни професор
Филолошког факултета у Београду

др Ирина Антанасијевић, ванредни професор
Филолошког факултета у Београду

др Зоран Ранковић, ванредни професор
Богословског факултета у Београду